

Unitat 4. L'ÈTICA. QUÈ PODEM FER?

EL MITE DE GIGES

«Giges, un pastor que servia al rei de Lídia, estava un dia amb el seu ramat a les muntanyes quan es desfermà una forta turmenta. De sobte, d'un sisme s'obrí un tros de terra i es féu una fonda esquerda. El pastor, meravellat, davallà esvoranc endins i entre altres coses prodigioses contemplà un cavall de bronze, buit, amb unes portelles. S'hi abocà i s'esgarrifà al veure un mort d'una enorme corpulència que duia una anell d'or a la mà. Giges li va treure l'anell i sortí d'allí. Al cap d'uns dies, assistí, amb l'anell posat, a la trobada mensual dels pastors per preparar la notificació al rei de l'estat dels seus ramats. Assegut entre els altres, féu girar per atzar l'anell encarant el seu gravat amb la palma de la mà. Tot seguit, els seus companys es posaren a parlar d'ell com un absent: havia esdevingut invisible. El pastor, meravellat, s'adonava que quan el gravat de l'anell mirava endins, esdevenia invisible, quan mirava enfora, tornava a ser visible. Comprovada l'eficàcia del seu anell, maniobrà per ser un dels missatgers enviats a palau per informar al rei. Un cop a palau, utilitzant el poder de l'anell, accedí a les habitacions de la reina i la seduí; amb l'ajuda d'ella va lassassar i usurpar la corona al rei.»

República. Plató

- Com creus que actuaries amb l'anell?
- Quina és la tesi principal del mite?
- Creus que fem el bé per deure o per obligació?
- Malgrat la conclusió pessimista de l'autor, creus que val la pena ser moral?

Ètica

Què és l'ètica?

L'ètica és la teoria o ciència del comportament moral dels individus en societat, és a dir, la reflexió sobre una forma específica del comportament humà que consisteix a actuar de manera conscient i voluntària.

L'ètica, doncs, forma part de la filosofia pràctica, perquè els seus raonaments, la seva reflexió, té connexió directa amb la vida de les persones. Per resoldre els casos concrets usem normes, formulem judicis, fem servir arguments i justificacions que facin de suport a la decisió que volem prendre o hem pres.

L'objecte de l'estudi de l'ètica són els problemes que sorgeixen entorn d'una forma de comportament específicament humà: el comportament moral. El comportament moral es caracteritza per ser conscient, voluntari i efectuat per persones, és a dir, per individus intel·ligents i lliures. Quan aquests tipus d'actes són jutjats o valorats des del punt de vista del bé o del mal, es converteixen en actes morals o immorals.

És competència de l'ètica la distinció entre el comportament moral i altres formes de comportament, la reflexió sobre la llibertat o la responsabilitat, i també qüestions pràctiques com la pena de mort,

l'eutanàsia, etc. Però l'ètica no ens diu el que hem de fer o no hem de fer. Això és competència de la moral. Per exemple, quan diem "Aquestes empreses aboquen residus contaminants en els nostres rius", ens referim tant a una conducta concreta, uns actes i uns fets que hem vist, com a una actitud moral reprovable. Però quan diem: "Cap empresa no hauria d'abocar els residus industrials als rius" estem enunciant un deure, una obligació moral. Aquest terreny és el de l'ètica, ja que parla del que hauria de ser, dels principis que haurien de regular els actes individuals i col·lectius.

Podem parlar de l'ètica com de la disciplina teòrica que s'ocupa de l'anàlisi i sistematització dels problemes morals, però està molt lligada a la vida pràctica. Així la teoria pot influir en la pràctica però també a l'inrevés: els problemes que desencadena aquesta esdevenen matèria de reflexió sobre la moral, és a dir, l'ètica.

De la moral a l'ètica

Segons alguns filòsofs grecs, mentre que els animals neixen amb unes propietats i no poden modificar-les al seu gust, les persones sí que podem modificar-les i a més adquirir-ne d'altres. No estem destinats a viure amb les característiques amb què naixem, sinó que podem forjar-nos una "segona naturalesa", un nou "caràcter" a partir d'aquell amb el qual naixem.

Des d'un punt de vista etimològic els termes ètica i moral tenen un significat semblant. Precisament el vocable grec *ethos* significa "manera de ser" o "caràcter", com també el terme *mos*, del qual prové "moral", perquè **la moral i l'ètica es refereixen a la manera de ser o caràcter que les persones ens anem forjant**. Però aquests mots també signifiquen "costum", i és que, quan ja ens hem apropiat d'unes propietats, acaben fent-se costum per a nosaltres. Però en el llenguatge especialitzat tenen un significat diferent.

Naixem amb un **temperament** determinat (amb un conjunt de sentiments i de passions) –que resulta difícil modificar- amb un **tarannà** i fins i tot amb un **caràcter** que ens ve ja naturalment i socialment donat, però podem adquirir un **nou caràcter**, quan triem reiteradament les propietats que ens realitzen millor. Ningú no està "determinat" per les seves predisposicions genètiques a ser un criminal; ningú no està "condemnat" a ser un drogoaddicte; ningú no està "destinat" a no entendre's bé amb les persones que l'envolten. Les persones naixem amb unes predisposicions, però podem encarrilar-les en un sentit o en un altre.

L'estreta relació entre els termes ètica i moral fa que algunes vegades es confonguin, però en realitat moral designa una manera de comportar-se determinada per un codi d'ordres i prohibicions concretes, mentre que ètica es refereix a una disciplina que reflexiona sobre la moralitat dels actes humans. No obstant això, l'ètica i la moral mantenen una estreta relació. Per això, el filòsof José Luis López Aranguren diu que la moral és "moral viscuda" i l'ètica és la "moral pensada".

L'ètica estudia els principis que regeixen la conducta humana; per exemple, què és la justícia, la igualtat, la bondat, etc. La moral els aplica als comportaments de la nostra vida diària en forma de normes, regles, etc. Posem-ne un exemple: el "respecte a la vida" és un principi ètic; però com hem d'aplicar-lo en cas de malaltia greu i irreversible? I en les qüestions d'avortament? I en la pena de mort?

Activitat. Indica, marcant el cercle adequat, dins quin nivell es troba cadascuna de les següents expressions: nivell ètic, nivell moral.

- a. Compleixo una promesa feta ahir malgrat avui m'adono que el seu compliment em crea problemes.
- b. Ajudo voluntàriament a un company de classe si bé m'arrisco a ferir el seu orgull.
- c. Raonem que els pactes s'han de complir sempre, del contrari, en lloc d'acords entre amics, hauríem de fer contractes legals.
- d. Em pregunto sobre què té més valor moral, la intenció que inspira un acte o els resultats que amb ell s'obtenen.
- e. Decideixo si he de ser o no sincer amb un company de classe que sembla vol ser amic meu.
- f. Reflexiono sobre valors, preguntant-me si el valor de l'autenticitat és preferible el valor de l'amistat.
- g. Tinc present la màxima o regla d'or: "No facis als altres el que no vulguis que et facin a tu".
- h. Rebutjo robar la calculadora d'un company de classe fins i tot sabent que ningú em veu.

La consciència moral

“Consciència” en general, significa “capacitat d’adonar-se d’alguna cosa”. La “consciència moral”, en concret, és la capacitat d’adonar-se que unes formes de vida, **valors o principis** són més morals que unes altres. Podem considerar com a primera funció, doncs, conèixer els principis pels quals distingim entre el que és moralment bo i dolent. Un exemple clarificador d’aquesta funció és el valor de la veritat. Consider que ser sincer és un principi que humanitza (que ens fa millors persones) i com a tal les accions sinceres són moralment bones. La consciència, també realitza una segona funció, que és la de **formular judicis** morals tenint en compte tant els principis morals com les dades de la situació. Continuant amb l’exemple anterior, puc acceptar com a principi que mentir és moralment dolent, perquè fa pitjor a les persones, però considerant les dades d’un cas concret, hi ha la possibilitat de formular un judici pràctic: puc mentir a una persona que pateix una malaltia incurable. Sé que la veritat li produiria un dany irreparable. Per últim, la consciència realitza una tercera funció que és la funció **autocrítica** (l’examen de consciència): actua com un jutge que lloa algunes de les nostres accions i en desaprova d’altres, que castiga en aquest darrer cas amb el remordiment.

Estadis evolutius del raonament moral

1. Esquemes universals de raonament

No justifiquem pas tots les nostres decisions de la mateixa manera, ni un mateix —al llarg de la seva vida— argumenta amb raons idèntiques: passa que la nostra **consciència moral** segueix un **procés de creixement** o de maduresa.

Una de les funcions de la **consciència moral** és la de formular **judicis** sobre el que hem de fer o hem de rebutjar. **Lawrence Kohlberg**, psicòleg contemporani deixeble de Jean Piaget, ha estudiat el desenvolupament de la consciència partint de l'**anàlisi dels judicis morals**, especialment a partir dels raonaments que tots formulem **davant de dilemes morals**. Kohlberg arriba a la conclusió que si bé les normes morals o els valors d'una cultura poden ser diferents dels d'una altra, els raonaments que els fonamenten segueixen **estructures o pautes semblants**. Totes les persones seguim —defensa— uns **esquemes universals de raonament** i, lligat a la pròpia psicologia, evolucionem d'esquemes més infantils i egocèntrics a esquemes més madurs i altruistes.

2. Nivells i estadis

Kohlberg considera que el desenvolupament moral d'una persona passa per **tres grans nivells** —el Preconvencional, el Convencional i el Postconvencional— cadascun dels quals conté dos estadis o etapes.

2.1 Nivell Preconvencional

El nivell **Preconvencional** és un nivell en el qual les normes són una **realitat externa** que es respecten només atenent les conseqüències (premi i càstig) o el poder dels qui les estableixen. No s'ha entès, encara, que les normes socials són convencions per aconseguir un bon funcionament de la societat.

Estadi 1. Obediència i por al càstig

L'estadi en el qual es respecten les normes **per obediència i per por al càstig**. No hi ha autonomia sinó **heteronomia**: agents externs determinen què s'ha de fer i què no. És l'estadi propi de la infància, però hi ha adults que segueixen tota la seva vida en aquest estadi: així el delinqüent que només la por el frena.

Estadi 2. Afavorir els propis interessos

L'estadi en el qual s'assumeixen les normes **si afavoreixen els propis interessos**. L'individu té per objectiu fer allò que satisfà els seus interessos, considerant correcte que els altres també persegueixin els seus. Les normes són com les regles dels jocs: **es compleixen per egoisme**. Es compren que si un no les compleix, no el deixaran jugar. És un estadi propi del nen i de les persones adultes que afirmem: «et respecto si em respectes», «fes el que vulguis mentre no em molestis».

2.2 Nivell Convencional

En aquest nivell, les persones **viuen identificades amb el grup**; es vol respondre favorablement a les expectatives que els altres tenen de nosaltres. S'identifica com a bo o dolent **allò que la societat** així ho considera. Aquest nivell integra l'estadi 3 i l'estadi 4.

Estadi 3. Expectatives interpersonals

En aquest estadi les expectatives dels que ens envolten ocupen el lloc de la por al càstig i dels propis interessos. Ens mou el desig d'agradar, de ser acceptats i estimats. Fer el correcte significa **complir les expectatives de les persones properes a un mateix**. És un estadi que es dona a l'adolescència però son molts els adults que s'hi queden. Són gent que volen fer-se estimar, però que es deixen portar pels altres: els valors del grup, les modes, el que diuen els mitjans de comunicació.

Estadi 4. Normes socials establertes

És l'estadi en el qual l'individu és lleial a les institucions socials vigents; per ell, fer el correcte és **complir les normes socialment establertes per a proporcionar un bé comú**. Aquí **comença l'autonomia moral**: es compleixen les normes per responsabilitat. Es té consciència dels interessos generals de la societat i aquests desperten un compromís personal. Constitueix l'edat adulta de la moral i s'hi sol arribar ben superada l'adolescència. Kohlberg considera que aquest és l'estadi en el qual es troba la majoria de la població

2.3 Nivell Postconvencional

És el nivell de comprensió i **acceptació dels principis morals generals** que inspiren les normes: els principis racionalment escollits pesen més que les normes.

Estadi 5: Drets prioritaris i contracte social

És l'estadi de l'obertura al món. Es reconeix que a més de la pròpia família, grup i país, **tots els éssers humans tenen el dret a la vida i a la llibertat**, drets que estan **per damunt de totes les institucions socials** o convencions. L'obertura al món porta, en segon lloc, a reconèixer la relativitat de normes i valors, però s'assumeix que les **lleis legítimes** són només aquelles **obtingudes per consens o contracte social**. Ara bé, si una norma va contra la vida o la llibertat, s'imposa l'obligació moral de no acceptar-la i d'enfrontar-s'hi.

Estadi 6: Principis ètics universals

Es pren consciència que hi ha **principis ètics universals** que s'han de seguir i tenen **prioritat** sobre les obligacions legals i institucionals convencionals. S'obra d'acord amb aquests principis perquè, com a ésser racional, se n'ha captat la validesa i hom se sent compromès a seguir-los. En aquest estadi **impera la regla d'or de la moralitat**: "*fer a l'altre el que vull per a mi*". I hom té el **coratge d'enfrontar-se a les lleis que atempten** als principis ètics universals com el de la dignitat humana o el de la igualtat. És l'estadi moral suprem, el de Gandhi, de Martin Luther King i el de totes les persones que viuen profundament la moralitat.

Activitat. A quin estadi correspon cada expressió?

- No m'he de barallar amb aquest company, quan no entenc alguna cosa de matemàtiques sempre me l'explica.
- No m'he de barallar amb aquest company, tothom espera que em sàpiga comportar.
- Jo no menteixo, potser no em cauran les dents però sí que em poden castigar.
- He de tolerar els que són diferents, parlant arribarem a un acord en benefici de tots.
- Jo no menteixo, si tothom mentís o fes trampes la vida seria impossible.
- He de tolerar els que són diferents, perquè tothom té uns drets que cap llei ni cap costum ha de violentar.

El dilema de Heinz

Kohlberg presentava dilemes morals per a descobrir l'estadi evolutiu de les persones. En la resposta i en la seva argumentació es manifesta clarament l'estadi de desenvolupament moral. Un dels coneguts és el «dilema de Heinz».

«Una dona s'està morint d'un estrany càncer. Hi ha un fàrmac que, a parer dels metges, pot salvar-la, una forma de radi que un farmacèutic de la ciutat ha descobert recentment. Però el farmacèutic cobra quatre mil euros per una petita dosi, un preu deu vegades superior al cost del fàrmac. El marit de la malalta, Heinz, demana diners a amics i familiars, però no aconsegueix sinó la meitat del preu de la medicina. Heinz suplica al farmacèutic que li vengui a més bon preu o que li deixi pagar més endavant. El farmacèutic s'hi nega recordant que amb molt d'esforç ha descobert el fàrmac i ara en vol treure benefici. Finalment, Heinz, en un atac de desesperació, entra per la força a la farmàcia i roba la medicina que la seva dona necessitava».

Heinz ha robat la medicina. Però, **l'havia de robar o no?** Se t'ofereixen diferents respostes a aquest dilema. Assenyala a quin estadi de desenvolupament moral correspon cada una d'elles.

- No, perquè la llei és per a tothom; les lleis ens diuen què està bé i què no, la llei pot donar més

- importància a la propietat que a la vida.
- b. No, perquè es convertirà en un lladre i, si el detenen, anirà a la presó.
 - c. No, perquè els seus amics no esperen d'ell un comportament d'aquesta mena.
 - d. No, perquè els maldecaps que tindrà no li convenen de cap manera.
 - e. No, perquè hi ha uns acords socials i malgrat ella té dret a la vida, el farmacèutic té dret a la llibertat.
 - f. Sí, perquè tot ésser racional accepta que hi ha drets que estan per damunt de tot: el dret a la vida és més valuós que el dret a la propietat.

Fonaments de l'acció moral: valors, principis i normes

Els valors, principis i normes pertanyen a una comunitat: no són individuals, són compartits, de caràcter col·lectiu, però assumits per l'individu en la seva actuació.

Les teories ètiques. La felicitat i la justícia

Els filòsofs morals, en intentar complir les tasques que són competència de l'ètica (**aclarir** què és la moral, provar de **fonamentar-la** i **aplicar** a a vida de cada dia els principis trobats), han anat creant diferents teories. Algunes teories creuen que el més important en moral són els valors, d'altres creuen que són els deures, d'altres pensen que és la felicitat.

I. La felicitat

La reflexió ètica és molt antiga i ha anat evolucionant al llarg del temps. És el desig de ser feliç, de procurar-se benestar anímic i material, el que ha empès els humans a actuar.

Aconseguir ser feliç és el fonament de tota ètica. El desig de felicitat, goig i benestar és un dels més profunds de l'ésser humà. I tota la història de l'ètica confirma que els humans des de sempre han desitjat aconseguir la felicitat.

Què entenem per ser feliç? Hi ha una única manera d'entendre-la? Nicola Abbagnano, en el seu diccionari de filosofia, diu que "és un estat de satisfacció a causa de la pròpia situació en el món". La felicitat és un estat que genera una sensació de plenitud, una situació afectiva que voldríem que durés sense canvis.

A l'Antiguitat, la paraula felicitat significava un ideal inabastable, i era una fita a la qual quasi mai no s'arribava. Actualment, en canvi, sembla que es pot aconseguir fàcilment. La publicitat ens la posa a l'abast: si vols ser feliç, compra aquest cotxe, beu tal beguda, assisteix a tal espectacle, etc. Ens han abaratit el concepte, l'han rebaixat a un sentit purament material i adquirible bàsicament amb diners. Però la noció de felicitat té una connotació espiritual, de satisfacció interior, de serenitat i benestar anímic. I així com els béns materials ens atipen momentàniament, però de seguida ens porten a la insatisfacció, els béns espirituals permeten una satisfacció de llarga durada.

Activitat. Llegeix aquest conte i explica'n el sentit en poques línies:

“Una vegada hi havia un tsar que estava malalt i no li sabien trobar el mal, i va dir:

-Donaré la meitat del meu reialme a qui sigui capaç de curar-me.

Aleshores tots els savis es van reunir i deliberaren molta estona sobre la manera de guarir el

tsar, però no sabien com fer-ho. Després de rumiar-hi molt un d'aquells savis va dir que ell ho podia fer.

-Si a la terra podem trobar un home feliç –va dir-, que li treguin la camisa i que el tsar se la posi: es curarà.

El tsar va fer que li busquessin pel món un home feliç: uns enviats seus s'escamparen per tot el reialme de nord a sud i d'est a oest, però no en trobaven cap. No n'hi havia ni un, de content: l'un era ric però estava malalt, l'altre estava bé però era pobre; un altre, ric i amb salut, es queixava de la seva dona; una altre era infeliç a causa del seu fill. Tothom desitjava una cosa o altra.

Un vespre el fill del tsar que venia de fer un passeig, passava per davant d'una barraca miserable i va sentir algú que deia:

-Gràcies a Déu he tingut feina i salut per fer-la, m'he pogut procurar menjar i beure per satisfer-me i ara tinc un sostre que m'acull i podré descansar. No em falta de res i sóc feliç.

El fill del tsar s'alegrà molt de sentir aquella veu i va ordenar els seus soldats que entressin de seguida a la barraca, que agafessin la camisa d'aquell home, a compte de tots els diners que volgués, i que l'enviessin corrents al tsar, el seu pare.

Els missatgers entraren tot seguit a casa de l'home feliç i li van demanar la camisa a canvi d'or i de riqueses, però quina va ser la seva sorpresa quan es van adonar que aquell pobre home no tenia camisa”.

Lev Tolstoi: *Contes, II*

Tres models de felicitat

Tots hem demanat alguna vegada el següent: que podria fer jo per ser feliç?. Aquesta mateixa pregunta va ser present en els orígens de l'ètica a Grècia. Els filòsofs van trobar respostes diferents, cosa que demostra que, com deia Aristòtil, tots estem d'acord en el fet que volem ser feliços, però quan intentem aclarir com podem ser-ho sorgeixen les discrepàncies.

Per a Aristòtil “obrar bé” significa el mateix que ser feliç”, identificació que també feien Sócrates i tots els ètics grecs. En aquesta època s'entreveuen ja tres respostes possibles que es mantenen vigents fins avui dia, que són els següents:

- Ser feliç és **autorealitzar-se**, assolir aquelles metes que són les pròpies d'un ésser humà. Entendre la felicitat d'aquesta manera s'anomena **eudemonisme**.
- Ser feliç és ser **autosuficient**, valer-se per un mateix sense dependre de res ni de ningú.
- Ser feliç és **experimentar plaer** i aconseguir evitar el dolor. És la doctrina que es coneix amb el nom d'**hedonisme**.

1) Felicitat com a autorealització (*eudemonisme*)

Aristòtil

Per a Aristòtil l'objectiu de l'ésser humà és aconseguir la felicitat (*eudaimonia*). Com que aquest es

distingeix per posseir la raó, la felicitat humana consistirà a perfeccionar el màxim aquesta facultat. La felicitat, la vida feliç, consisteix en la recerca de la saviesa. Si la felicitat consisteix a fer que cada ésser actuï segons el que li és propi per naturalesa i la raó és allò propi de l'ésser humà, la vida feliç coincideix amb la vida intel·lectual. Viure bé, ser feliç, equival, doncs a viure conforme a la raó, perquè, segons Aristòtil, l'excel·lència humana (*l'arete*) és justament la capacitat de pensar.

De vegades, els sentiments, els desitjos, les passions no concorden amb la part racional. Per aconseguir aquesta concordança o equilibri, cal exercitar les **virtuts** i, especialment corregir els excessos. Per exemple: no cal ser poruc, però tampoc agosarat; la valentia es troba en un punt intermedi. La virtut és un estat equidistant entre dos excessos. En cada extrem trobarien un vici.

L'home per ser feliç necessita viure en una ciutat regida per lleis bones. És per això que l'ètica exigeix la política; el bé suprem individual (la felicitat) requereix una *polis* amb lleis justes.

Activitat. Classifica les virtuts i els vicis d'aquestes sèries (extrems i virtuts).

- a. modèstia/ desvergonyiment/ timidesa
- b. covardia/ temeritat/ valentia
- c. tempraça/ desenfrenament/ insensibilitat
- d. prodigalitat/ avarícia/ equitat
- e. malícia/ sinceritat/ servilisme

Activitat de reflexió: Creus que viure segons la virtut aristotèlica dona la felicitat, és a dir, que la deliberació sobre el que ens convé ens fa feliços?

2) Felicitat com a autosuficiència (autarkéia)

En el període postaristotèlic, **cínics**, **estoics** i **epicuris** intenten respondre què fa els homes feliços. Intenten respondre dissenyant un "ideal de savi": és savi qui sap ser feliç, i és feliç qui sap ser autosuficient; però els dos primers entenen l'autosuficiència d'una manera diferent, mentre que els epicuris comprenen la felicitat des d'una perspectiva hedonista.

a. els cínics

La paraula "cínic" ve de *kynikós*, que significa "caní". Aquest és l'adjectiu que la gent de l'antiga Grècia aplicava a un grup de filòsofs que, més que no pas una escola, formaven un corrent que es distingia per una actitud comuna: tots ells consideraven que la felicitat consisteix en la llibertat radical d'un individu davant de totes les normes i les institucions socials.

L'home és, segons els cínics, bo per naturalesa i, per tant, és savi qui viu segons la naturalesa, qui menysprea les convencions socials, valora la llibertat d'acció i de paraula, l'esforç, l'austeritat, ho sotmet tot a crítica, rebutja els plaers, té com a pàtria el món sencer i menysprea les institucions de la seva comunitat política. Per ser feliç cal bastar-se a un mateix, cosa que s'aconsegueix per mitjà de l'ascetisme (pràctica que subordina el cos a l'ànima) i l'autodomini.

La personalitat més coneguda d'aquest corrent és Diògenes (400 aC), de qui s'explica que vivia a dins d'una tina, i que passejava per tot Atenes amb una llantia buscant un home, perquè deia que hi ha havia molta gent, però cap persona. Una dia el rei Alexandre li va oferir allò que volgués demanar i

Diógenes va respondre: “vull que t’apartis i no em tapis el sol”.

b. els estoics

Zenó de Citi (335-264 aC) fundà l’escola estoica a Atenes. També creuen que és savi qui viu d’acord amb la naturalesa. Segons aquesta escola l’Univers era regit per lleis fixes i inflexibles i els homes també participen d’aquesta raó comuna (logos). L’ideal de savi que sap ser feliç és el qui s’adona que tot és a les mans del **destí** i que, per tant, val més assegurar-se la pau interior i fer-se insensible al patiment i a les opinions dels altres. El savi és aquella persona que sap dominar les seves emocions i que sap no fer-se cap mena d’il·lusions respecte del futur. La serenitat, la **impertorbabilitat** (*apatheia*) és l’única font de felicitat, per la qual el savi és autosuficient.

3) Felicitat com a plaer (hedonisme)

a. epicureisme

L’epicureisme se sol contraposar a l’estoïcisme: mentre que els estoics basen l’ideal de saviesa en la impertorbabilitat, l’epicureisme la farà consistir en un **plaer ben calculat**.

És savi qui sap calcular quines són les activitats que li proporcionen més plaer i menys dolor; és a dir, qui sap organitzar la seva vida tot calculant quins plaers són més intensos i duradors, quins tenen menys conseqüències dolores, i els distribueix amb intel·ligència al llarg de la vida.

Epicur de Samos (341 aC) és fundador d’aquesta escola. La tesi bàsica d’aquest pensador és que la finalitat de la vida humana consisteix en el plaer. Però ha de ser un plaer que comporti un estat de benestar que superi el dolor i la preocupació i que anomena **ataràxia**. Només cal satisfer els plaers naturals i necessaris que són menjar, beure, descansar..., mentres que els altres plaers com les riqueses, poders, honors espatllen el cos i pertorben l’ànima. Proposa apartar-se de la vida pública de la ciutat i la vida moral és fonamentalment individual, i l’única relació que s’ha d’apreciar entre els individus és la de l’amistat, relació lliure i natural.

b. Utilitarisme

L’utilitarisme neix a finals del segle XVIII al món anglosaxó i es pot considerar com un “hedonisme social” no individualista com els epicureistes. La meta de la moral consisteix a **abastir la felicitat més gran (el plaer més gran) per al nombre més gran possible d’éssers vius**. L’utilitarisme en general proposa tenir en compte els resultats que provoca una acció deixant de banda les intencions que s’han tingut en compte abans de realitzar dita acció. Si volem saber si una acció és correcta o bona, hem d’avaluar quins han estat els seus resultats i no les intencions amb que ha estat realitzada. Si una acció s’ha fet amb mala intenció i el resultat ha estat bo, no ha perjudicat a ningú, sinó tot el contrari, ha provocat més beneficis que pèrdues, ha fet feliç a molta gent, aleshores l’acció és bona. Al final doncs, l’important són els resultats, o no?

Aquest principi de moralitat (guia d’acció i normes morals) és alhora un criteri que aplicat a la vida social, ha estat responsable del desenvolupament de l’economia del benestar i d’una gran quantitat de reformes socials.

L’expressió “utilitarisme” s’explica pel fet que Jeremy Bentham va anomenar utilitat la “propietat de

qualsevol objecte de produir benefici, avantatge, plaer o felicitat”. I així va formular el principi de utilitat següent: “S’anomena principi d’utilitat el principi que aprova o desaprova una acció qualsevol segons la tendència que aquesta sembla tenir a augmentar o disminuir la felicitat de la part interessada”. Segons això, una acció és bona en la mesura que condueix a la felicitat de la col·lectivitat.

Si el principi d’utilitat s’aplica directament a actes particulars, tenim el que actualment sol anomenar-se **utilitarisme dels actes**, que és l’utilitarisme proposat per Bentham i Stuart Mill. Els utilitaristes contemporanis proposen, en general, un **utilitarisme de les regles**: és la norma general la que determina el comportament de “tots”. La diferència és clara: per determinar si un acte és bo moralment, el primer utilitarisme considera únicament si les conseqüències directes de l’acte mateix són “útils”; el segon, si respecta una norma general (el compliment de la qual per part de tots és considera “útil”).

Dilema moral. Reflexiona sobre el dilema moral següent i contesta les preguntes que planteja:

“Un estudiant va veure el professor de filosofia a final de curs i li demana que li apugi la nota. El professor li diu que només es mereix un notable. L’estudiant reconeix que aquesta és la seva nota, però li diu que vol entrar a Medicina, i que la mitjana de notes que li demanen per poder entrar en aquesta carrera és molt alta. Ell vol per damunt de tot estudiar Medicina, li diu: no obtenir aquesta nota pot significar no ingressar en la professió que desitja i dedicar-se tota la vida a una feina que no li agradarà tant. Afegeix que pensi que per a la seva felicitat no representarà res; en canvi, per a ell, les conseqüències pel que fa a la seva felicitat seran molt grans; el seu futur és en joc. És per això que creu que hauria d’apujar-li la nota”.

- Com resol·dria aquest problema un utilitarista de l’acte i com ho faria un utilitarista de la regla?
- Quina regla creus que aplicaria el representant de l’utilitarisme de la regla?
- Tu què faries?

II. La justícia

Existeixen teories més preocupades per la justícia que no pas per la felicitat o **teleològiques**. Davant d’alguns fets reaccionem indignats i diem: “això no es fa, és inhumà”. No es maltracta una persona indefensa, no es dona una bona nota a un alumne només perquè cau simpàtic.

Els objectius d’aquestes teories que s’anomenen **deontològiques** són, doncs, la proposta de fins específicament humans i adoptar la perspectiva d’universalitat. És a dir els nostres propis fins, per exemple, la no violència seran vàlids per a tota persona.

Classes de justícia

Tradicionalment es distingeixen tres classes de justícia:

- a. La **justícia legal** o general regula les relacions de convivència entre l’individu i la comunitat considerada globalment, és a dir, ordena els actes de les persones amb relació al bé comú. S’anomena legal perquè el seu efecte immediat és el compliment de les lleis.
- b. La justícia **distributiva** és la que inclina la voluntat dels governants a distribuir les càrregues i el béns comuns entre les persones, en proporció als seus mèrits, les seves capacitats i les seves

necessitats. Per exemple, en el repartiment de càrregues fiscals és de justícia que els qui ingressin és paguin més que aquells que tenen ingressos menors. El criteri de la justícia distributiva és el d'igualtat proporcional, anomenada *geomètrica* per Aristòtil.

- c. La justícia **commutativa** regula les relacions de les persones entre elles, privadament. Parteix del supòsit que tothom té els mateixos drets. S'anomena commutativa perquè s'aplica fonamentalment al comerç i a tota mena de contractes. I en aquest sentit, regula la igualtat o proporció que hi ha d'haver entre les coses que són objecte de donació o d'intercanvi.

Teories ètiques de la justícia

1) L'ètica kantiana: l'autonomia moral

Immanuel Kant (1724-1804), va revolucionar la filosofia del seu temps. Rebutja les ètiques teleològiques perquè són **heterònomes**, és a dir, tenen uns continguts que guien l'acció de les persones: el plaer, la utilitat... Totes aquestes morales contenen uns judicis morals que es formulen de manera imperativa. Kant distingeix dues grans classes d'imperatius ètics: els hipotètics i els categòrics.

- Els imperatius **hipotètics** impliquen una condició. Exemples: Si vius segons la naturalesa, seràs feliç. Només triomfaràs si treballes molt.
- Els imperatius **categòrics**. L'ètica es basa en aquests imperatius, és a dir, parteix d'alguna ordre incondicional. Per exemple: si ajudo a casa perquè els meus pares em comprin una moto, això no és una actuació moral. Ho seria si ajudo perquè ho considero el meu deure, sense buscar cap altra finalitat: ho faig perquè crec que és la meva obligació.

L'imperatiu categòric és enunciat de diferents maneres:

- Com a un **principi universal**: “Obra de tal manera que la màxima de la teva voluntat pugui valer com a principi d'una legislació universal”.
- Com el **respecte a la persona humana**: “Obra de tal manera que tractis els altres sempre com un fi, mai com un mitjà.”
- Com a **principi d'autonomia**: “Obra de tal manera que la teva voluntat sigui autònoma i sigui l'únic principi de les lleis morals i els deures”.

Som per tant, autònoms, perquè les normes morals no depenen de cap principi extern –una divinitat, un grup social, un codi- sinó de la racionalitat i la voluntat del mateix subjecte. Es tracta d'una ètica **formal**, ja que no ens diu què cal fer en cada cas, sinó com caldria obrar en general.

Sintetitzant, doncs, direm que l'ètica de Kant és **categòrica, autònoma i formal**. Evidentment, es tracta d'una moral de compliment difícil, ja que exigeix una certa maduresa del subjecte i una gran força de voluntat. I, a més una situació de llibertat per poder ser un vertader subjecte moral.

Activitats de comprensió

1. Quina d'aquestes normes seria moral, segons Kant?
 - No robar perquè ho exigeix un manament de l'Església.
 - No robar perquè és un deure establert per la llei.
 - No robar perquè no ho de voler, d'acord amb la raó.
 - No robar per no anar a la presó.
2. Dels casos següents, digues qui actua per imperatius hipotètics i qui ho fa per imperatius

categòrics:

- Maria demana un favor a Joan. En Joan li fa pensant que la Maria li tornarà el favor en una altra ocasió.
- Júlia ajuda a Lluís amb les matemàtiques per guanyar-se la seva amistat.
- El meu germà en farà el favor de venir a recollir-me perquè el meu pare li ha manat que ho faci.
- Carme sempre està disposada per donar un cop de mà, diu que se sent satisfeta d'ajudar els altres.
- Ferran posa el preu just als articles que ven perquè creu que és la seva obligació.

Les ètiques prescriptivistes

L'ètica kantiana ha estat renovada actualment per diversos pensadors. Aquestes ètiques entenen que no és una sola persona qui ha de comprovar si una norma és universalitzable, sinó que ho han de comprovar tots els que en són afectats, aplicant procediments racionals. Quins són aquests procediments?

- a. K. O. Apel i J. Habermas amb l'**ètica del discurs** proposen com a procediment una "situació ideal de parla" entre tots els afectats per la norma. La modificació fonamental respecte a Kant consisteix en el fet que l'individu-consciència és substituït per una comunitat que dialoga. Apel i Habermas investiguen, aleshores, quines són les condicions que ha de reunir una comunitat perquè aquest diàleg sigui possible: així constitueixen una "comunitat ideal de diàleg", de la qual estiguin absents la repressió i la desigualtat.

L'imperatiu categòric és formulat, aleshores, d'aquesta manera: "Obra només segons una màxima tal que puguis suposar que les conseqüències que resultessin previsiblement del seu seguiment universal, podrien ser acceptades sense coacció per tots els afectats en un diàleg real dut a terme entre tots ells". (K. O. Apel *¿Límites en la ética discursiva?*). Es tracta doncs d'una ètica procedimental: el diàleg és el procediment per trobar la norma vàlida.

- b. J. Rawls proposa una situació ideal de negociació que anomena "**posició original**". Suposem que hem de decidir les normes per les quals hem de guiar a classe i cadascú proposa les que l'afavoreixen. Qui és intel·ligent suggereix normes que afavoreixen els intel·ligents, qui treballa amb facilitat en equip, que afavoreixen els qui treballen amb facilitat en equip, etc. Podríem dir que aquestes normes són justes? Segons Rawls, no ho són perquè una norma és justa quan afavoreix tots i cadascun dels afectats, independentment de les seves característiques. El contrari seria imparcialitat i, per tant, injustícia.

Per això Rawls dissenya les línies d'una situació imaginària, que anomena "posició original". En aquesta situació els membres d'una societat encara no saben quines característiques naturals i socials tindran: estan coberts d'un **vel d'ignorància**. I han de decidir quins principis volen que els governin. Cadascun d'ells creu que en el futur li pot tocar de ser el més mal situat: pobre, malalt, membre d'una raça discriminada. Per això proposarà uns principis que beneficiïn al màxim qui està més mal situat.

Activitat. Hi ha un excedent de productes d'horta a l'illa de Mallorca i s'ha decidit repartir-ho entre els països més desfavorits. Quin criteri triaria un rawlsià? I un partidari de l'ètica discursiva?